

Алија Рамљак и Миодраг Симовић,
Бања Лука, 2006. год
ВИКТИМОЛОГИЈА

Зоран Кесић
Криминалистичко-полицијска академија

У едицији факултета правних наука Паневропског универзитета Аперсион са седиштем у Бања Луци 2006. год. је објављено друго измењено и допуњено издање уџбеника Виктимологија аутора проф. др. Алије Рамљака и проф. др. Миодрага Симовића. Књига са прилозима има укупно 545 страна и састоји се од предговора, три тематске целине и прилога.

Први део – Општа виктимолошка начела (стр. 1 – 53) – подељен је у три поглавља: 1. научни аспекти виктимологије; 2. истраживање жртава злочина; 3. узајамност виктимологије и других научних дисциплина;

У првом поглављу – Научни аспекти виктимологије - резервисано је место за опште детерминанте виктимологије, као што су њен појам и дефиниција, развојни пут, основни задаци, класификација жртава итд. Приликом дефинисања виктимологије аутори заступају једно шире гледиште по ком ову науку представљају као богату, садржајну, разноврсну и интердисциплинарну, која проучава све жртве и истражује узроке, начин постанка и одвијања процеса и механизма виктимизације. (стр. 5) За овако широко дефинисану научну дисциплину аутори сматрају да је прикладнији назив „општа виктимологија“, за разлику од специјалне или криминалне виктимологије, која је искључиво преокупирана жртвама извршеног злочина. Ширину предмета проучавања аутори потврђују дефинисањем жртве, као особе (лица) које страда, трпи, озбиљна оштећења, без обзира који су узроци у питању (стр. 16).

Оваквим приступом аутори се приклањају правцу који пропагира идеју о виктимологији као самосталној науци, а не делу криминологије као традиционалне науке о злочину, која поред феноменолошке и етиолошке димензије, посматра криминални феномен и из угла жртве. Истина је да човек данас може бити виктимизован многим појавама и поред самог злочина, па ипак овде се оправдано намеће питање: „Да ли је епистемолошки изводљиво и научно оправдано проучавање свих људских патњи у оквиру једне научне дисциплине?“

У даљем излагању материје као приоритетан циљ ове научне дисциплине аутори одређују спречавање или знатно умањење настанка жртава, за чију реализацију издвајају следеће задатке: 1. откривање виктимогених узрока, 2. истраживање ризика жртава, 3. испитивање и доказивање виктимогених предиспозиција, 4. испитивање феноменолошких одлика односа учинилац – жртва, 5. проучавање методике просуђивања и откривања латентних и потенцијалних жртава кроз разобличавање опасних ситуација и њихову изолацију и 6. реституција последица криминогених напада. (стр. 11)

За класификацију жртава аутори користе типологије које су заступали великани светске криминологије и виктимологије, као нпр. Hans von Hentig, Benjamin Mendelsohn, Ezzat Fattah, Thorsten Sellin, Marvin Wolfgang, Roy Lamborn и др. а које се заснивају на феноменолошким обележјима жртве, виктимогеним предиспозицијама, степену кривице жртве и њеном доприносу почињеном злочину. (стр. 17–20).

На почетку другог поглавља – Истраживање жртава злочина – аутори скрећу пажњу на одржавање Седмог конгреса УН-а у Милану 1985. год. и усвајање Декларације о жртвама злочина, чиме је скренута пажња на неопходност научног истраживања проблема криминалне виктимизације, одређивање основних компоненти у спровођењу научног поступка, као и сагледавање могућности побољшања положаја и функције жртава у кривичном поступку. Иако се ово поглавље своди на једну лекцију и пре личи на резиме проблема, због чега његов наслов можда и није адекватан, читалац који је очекивао да ће у његовом садржају прочитати нешто детаљније о методологији виктимолошког истраживања, резултатима многобројних националних и међународних виктимолошких студија, не треба да буде разочаран, јер ће неке од тих података пронаћи у другом и трећем делу уџбеника.

Треће поглавље – Узајамност виктимологије и других научних дисциплина – представља општу ствар сваког уџбеника. Према ауторима виктимологија је у непосредној вези са неким општим наукама, као што су биологија, психологија, социологија, али, такође, и са кривичним наукама, као што су криминологија, кривично право (материјално и процесно), криминалистика, судска медицина и сл. Природу тих односа аутори објашњавају преко викти-

могених предиспозиција, генезе виктимизације, интеракције жртве и учиниоца и односа жртве према самом злочину.

Друга тематска целина у уџбенику носи назив „Изабране виктимолошке теме“ (стр. 53 – 423) и подељена је у шеснаест поглавља: 1. Међународно хуманитарно право; 2. Жртве масовног кршења људских права; 3. Ауторитети и њихове жртве; 4. Виктимолошки аспекти екологије; 5. Жртве тероризма; 6. Жртве и учиниоци убиства; 7. Жртве самоубилачког акта; 8. Жртве проституције и трговине белим робљем; 9. Жртве сексуалних деликата; 10. Последице и жртве перверзног сексуалног нагона; 11. Жртве насиља у породици; 12. Жртве психичких стресова; 13. Жртве у саобраћајним несрећама; 14. Жртве на раду и ризична занимања; 15. Жртве крвне освете; 16. Виктимолошки аспекти наркоманије;

Због ограничености простора, али и намене овог рада чија суштина се састоји у приказу књиге покушаћу да изнесем неке генералне ставове који се односе на овај део уџбеника.

Аутори текстова на оригиналан начин, користећи једноставан и разумљив стил писања представљају светски актуелне виктимолошке проблеме, међу којима се посебно истиче анализа интеракције извршиоца и жртве злочина, поткрепљена егзактним подацима и резултатима истраживања и обогаћена многобројним примерима из праксе. Ипак, приликом избора тема може се приметити одређена тенденциозност аутора и усмеравање проблема проучавања на угрожавање живота, телесног интегритета и здравља жртава, због чега кроз целу књигу провејава предзнак насиља. Можда је на тај избор пресудно утицала претходно изречена констатација аутора: „Жртве, без обзира на њихову специфичну феноменологију, су последица насилничког криминалитета и свим жртвама је, готово редовно, заједничко обележје „насиље“ и врло честа антисоцијалност.“ (стр. 16)

Иако овај став представља једнострано сагледавање проблема, такав приступ има делимично оправдање с обзиром на тежину и последице насилничких дела. Али у уџбенику који носи наслов виктимологија (аутори чак предлажу назив општа виктимологија), није препоручљиво фаворизовање тема, већ напротив, успостављање одређеног баланса у заступљености различитих тема. Позната је ствар да се људи највише плаше злочина са елементима насиља, али је такође и чињеница да имовински криминалитет у већини земаља обухвата више од половине свих извршених дела. Дакле, преко 50% свих виктимизација има директне везе са злочинима из користољубља. Због тога би у уџбенику требало дати мало већи значај последицама имовинског криминалитета, посебно када знамо да у оквиру њега егзистирају неки од најопаснијих видова као што су организовани или криминалитет белог оковратника.

Приликом дефинисања аутори су скренули пажњу на интердисциплинарност, као једну од битних особина виктимологије због чега су у изабраним темама заступљене и неке опште ствари и чињенице које су предмет истраживања неких других наука, пре свих криминологије, психологије, социологије и основа безбедности. Такав приступ је неизбежан и чак је препоручљив, али до одређене границе, без непотребног оптерећивања градива. С тим у вези је веома дискутабилно, зашто су у уџбенику занемарени неки озбиљнији облици виктимизације, а предност је дата темама као нпр. „Жртве самоубилачког напада“, па чак и „Жртве психичких стресова“, а донекле и „Међународно хуманитарно право“. Можда је ове теме требало обрадити у мањем обиму, с обзиром да их студенти обрађују у оквиру матичних научних области (социологија, психологија, међународно право), чије изучавање је, претпостављам, у плану и програму овог факултета. Тиме уџбеник не би сигурно изгубио на квалитету, већ напротив, остало би простора за обраду облика виктимизације на које је већ скренута пажња у овом приказу.

Интересантно је да овај део књиге, који иначе (по броју страница) представља већински део и који је неспорно веома квалитетан, више подсећа на зборник радова него на уџбеник. Посебно из разлога што је у његовој припреми поред професора Рамљака и Симовића учествовало више аутора са различитим темама. Без намере да се умањи вредност саме садржине текстова и квалитет књиге, може се констатовати да није уобичајено да се оваквој форми рада придаје значај уџбеника. Али, с обзиром да се из рецензије може закључити да је књига намењена и одобрена као уџбеник за потребе студената факултета правних наука и да је у складу са планом и програмом факултета излишно је упуштати се у било какву даљу расправу око овог запажања.

Трећи део – Ресторативна правда (стр. 427 – 455) – подељен је у пет поглавља: 1. Програм помирења; 2. Елементи ресторативне правде; 3. Теоријско-законске основе ресторативне правде; 4. Модели санирања одштете жртви; 5. Опраштање у сукобу – претеча помирењу;

Рамљак и Симовић са правом придају значај анализирању овог облика социјалне реакције на криминално понашање у оквиру виктимологије, јер управо кроз програм помирења жртва добија улогу значајног субјекта у самом процесу, када у једном искреном дијалогу може добити многе одговоре од учиниоца, а при том и сам учинилац има ретку прилику да схвати људску димензију свог злочиначког понашања. (стр. 429)

У првом поглављу се сагледава појам и генеза ресторативне правде у свету. Иако се на нашим просторима означава као нов тренд у контроли криминалитета, који се заснива на помирењу жртве и учиниоца, ресторативна правда вуче корене из далеке прошлости. По речима аутора, програм помирења је

првобитно настао у америчкој држави Онтарио, средином седамдесетих година (није наведено ког века). (стр. 427) Са овом констатацијом се сигурно не би сложили криминолози John Braithwaite¹ и Peter Cordela², који настанак ресторативне правде везују за традиционална друштва Далеког истока, пре свега Јапан, као и за домородачко становништво Новог Зеланда.

Аутори у даљем излагању са правом критички приступају овом моделу реаговања, где, поред позитивних страна наводе и негативности програма помирења. Овом приликом они се питају да ли програм помирења истовремено одговара жртвама и учиниоцима насилничких дела, с обзиром да је програм превасходно намењен случајевима ненасилних злочина и да код њих секундарна виктимизација није толико изражена или чак у потпуности изостаје.

У другом поглављу аутори издвајају главне елементе у дефинисању и примени ресторативне правде: 1. злочин се сматра сукобом између појединаца, који се рефлектује на друштво и државу у целини; 2. значај ресторативне правде лежи у помирењу странака и надокнади штете жртви; 3. поред судионика потребно је ангажовати и представнике из непосредне близине актера.

Даље аутори анализирају фазе кроз које се реализује ресторативна правда: 1. фаза пре посредовања – припремне радње; 2. фаза посредовања; 3. фаза праћења и резултати. Овде они постављају прагматично питање: „У којој се мери ресторативна правда може угнездити у кривично-правни систем и колико је прати праведност у њеној примени?“ (стр. 436) Одговор на ово питање аутори проналазе у три светски актуелна решења: 1. постепена замена традиционалног кривичног права програмом ресторативне правде; 2. омогућавање коегзистенције оба система независно један од другог; 3. увођење ресторативне правде у фундаменталне институције правосудног система.

Треће поглавље аутори започињу цитирајући Платона: „Чежња за правдом је вечна човекова чежња за срећом, па је тиме срећан само онај ко је праведан, а несрећан онај ко је неправедан“. (стр. 439) Из те констатације аутори конструишу следећа питања: 1. Како се успостављају праведни односи? 2. Како се успостављају правила која се сматрају праведним и исправним? 3. Шта наводи људе и групе да прихвате правила и прописе којима се спречава деструктивно понашање? Одговоре на ова питања аутори траже у анализи односа кривично-правног система и реституције и односа легалности и алтернативног решавања сукоба.

¹ Опширније види – Braithwaite J.: Теорија реинтегративног постиђивања – у: Игњатовић Ђ.(ед): Криминолошко наслеђе, Београд, 2006, стр. 341-348;

² Опширније види – Cordela P.: Комунитарна теорија друштвеног поретка – у: Игњатовић Ђ.(ед): Криминолошко наслеђе, Београд, 2006, стр. 349-363;

Такође, у овом поглављу детаљно и веома сликовито је приказан начин спровођења ресторативне правде у Немачкој или како га они називају „Успостављање равнотеже између жртве и преступника“ (Täter-Opfer-Ausgleich – TOA). (стр. 441-449)

У четвртном поглављу аутори су у кратким цртама описали „Француски“, „Пробациски“ и „Енглески“ модел санирања одштете жртви (стр. 451), а у последњем, петом поглављу, су покушали да објасне деловање механизма опраштања у сукобу кроз деловање Комисије за истину и помирење и представљањем истраживања микро-исказа спроведеног на универзитету Харвард. (стр. 453)

Прилози (стр. 455 – 539) обухватају одређене правне акте, пре свега из области Међународног права, као што су „Декларација о правима и помоћи жртви“, „Општа декларација о правима човека“, „Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације“, „Статут међународног суда у Ден Хагу“ и многи други акти. Тиме су аутори пружили шансу студентима, али и свим другим корисницима ове књиге, да се упознају са садржајем универзалних декларација и других правних аката из којих се црпи легалност и легитимност пружања заштите жртвама у разноврсним ситуацијама широм света.

Зоран Кесић